

Élőszó híján...

Unokáimnak

„A múltat végképp eltörölni!”

A szőnyegbombázás elpusztította a házakat, a politika sunyin tette a magáét, megtanultuk, hogy Krisztus nem is született meg, de meghalt... Én pedig a nagymamával azt mondom: mindent elvehetnek, de azt, ami a fejünkben van, soha nem lehet elvenni tőlünk.

Ültünk a lépcsőkön, vágtuk a kacsáknak a csalánt, és beszélgettünk... Tudtuk, mi a szenes vasaló, a mángorló, tudtuk, mi a nagyüst meg a kicsi, nagymosáskor kotlában főztük ki a ruhát, kékítővel kékítettük, hogy fehérebb legyen, és keményítettük is... Ismertük az árvacsalánt, a százszorszépet, az útilaput, marékszámra ettük a papsajtot, tudtuk, mi a bogáncs, hogy a pity-pang borzas fejére rá kell fújni, hogy szerencsénk legyen... A katicabogár még rendes, hétpöttyös katica volt, nem ez a sárga hátú behozott gyilkos, és arról jött a szerencsénk, amerre elszállt... Eről még mondókát is tudtunk. Tenyérnyi – szerencsére zárt – belvárosi udvarunkban csirkét, kacsát, nyulat, disznót tartottunk, a padláson galambokat; volt kutyánk, macskánk... Volt jázminbokrunk meg futórózsánk is, és akkora virágú lila orgonánk, amilyen a világon nincs; volt bötermő meggyfánk, cseresznyénk, egy-egy sárga, őszibarack-, szilva- és körtefánk, pogácsa-őszibarack és japán barack – e két utóbbi Imre működésének eredménye, mert ő mezőgazdasági technikumba járt. Csalánt, füvet, békalencsét hordtunk haza, a piacon hulladékot szedtünk, a szomszédoktól moslékot cipeltünk... Vagyis inkább én, mert a nővérem szégyellte.

Ebből született meg Zombor és gyerekkorom emlékére a *Gyertyaláng* c. könyvem. A kor- és rezsimű kritikáim múltidézőnek bélyegezte, és

gyorsan eltemette, bár én kultúramentésnek szántam. Amolyan lelki tájháznak. Manapság nem olvasnak sem a felnőttek, sem a gyerekek, nem ismerik a frissen mosott, napon száradt ruha illatát, nem tudják, milyen jó íze van a fa alatt összeszedett, kukacos péter-páli almának.

Nekünk nem volt családi ezüstünk, kristályunk, nem voltak gyémánt- vagy pecsétgyűrűink... A nagy inségben csak télikabátot, párnát, dunyhát, takarót, ruhaneműt adhattunk, cserélhettünk el... A nagyszüleim a polgárosodásnak éppen csak a küszöbéig jutottak, de én láttam talicskát meg tragacsot, tudtam, mi a balta és mi a fejsze, milyen a dézsa és milyen a káposztáshordó. Tudtam, mi a nagymosás és a szárítókötél... és a százszorszépet meg az ibolyát is fölismertem...

Az apai ág

Mérey Sándor és Hajósevic Anna apai dédszüleim. Korán meghaltak, emlékszem is, hol nyugodtak a zombori temetőben, ti már nem láthatnátok... Nem volt pénzünk megváltani a sírjukat. Ahogy mostanában nekem sincs.

Sándornak és Annának sok gyereke született, nagyapám, József a fiatalabbak közé tartozván szinte árvaként nevelkedett. Továbbvitte a családi hagyományt, a szíjgyártóságot. Mert mi valószínűleg szíjgyártó-dinasztia voltunk. A nagyapa Wanderburscheként (vándorló iparos – a szerk. megj.) gyalog bejárta Tótországot, Csehországot, Ausztriát, Olaszországba is bekukkantott, közben elsajátította a szakmát, és megtanult tótul meg osztrákul... majd svábul és bunyevácul. Hazajöttekor meglátta Örszit, ahogy föltűzött szoknyában a Kiss-kocsma lépcsőjét mossa... és... hát... ki-villant Örszi bokája... Ebből egész életre szóló szerelem született. Ők az én nagyszüleim.

Semmijük sem volt, csak a nagyapám csodás, remek tudása. Őrzök egy képes levelezőlapot, amelyen egy BUDAPESTI ÚR parádés szerszámot rendel a nagyapámtól, ZOMBORBÓL. Ezt a nagymama haláláig büszkén emlegette. A nagyapámat nem ismertem, korán, 61 évesen elvitte a rák... A nagymama negyvenévi özvegység után, még 80 éves korában is olyan mély, tiszta, csodálatos szeretettel, szerelemmel beszélt róla, az Öregről, mint egy tizenhat éves. A nagyapám huszár volt, szép, derék huszár, ún. továbbszolgáló; az osztrákoknál lehetséges volt más helyett katonáskodni, ha megfizették – és megfizették –, így mondta a kisebbik nagybátyám. Meglett a tőke, megalapozták az életüket, megvették Örsivel a műhelyt a főutcán és pár lépésnyire onnan, egy kis utcában a törökkori alapokra épült parasztházat, a mi házunkat, ahol Örszi megszülte az öt fiát, és ahol a testvéreimmel én is megszülettem...

„Derék, szép szál ember volt a nagyapád... és igazságos. Nagyon igazságos! Az inasok egy asztalnál ettek velünk (a mester családjával), mert a nagyapád sokat éhezett a vándorlása idején... Nálunk nem éheztek, nem lehettek éhesek az inasgyerekek...”

Apai nagymamám (A NAGYMAMA) Kiss lány volt. Az ő apja, az öreg Kiss megnyerő, derék, szép, hódító ember volt, még most is rácsodálkozom a fényképére... Azt hiszem, rá ütött a legfiatalabb nagybátyám, ő volt olyan könnyed, derűs... mosolygós szemű... kimondhatatlanul kedves, örököké jókedvű. A Kiss nagypapa nem kevés asszonyt fogyasztott vagy nyúlt el, bár lehet, hogy a munka, a tüdőbaj, a sok szülés-szoportatás vagy valami járvány vitte el őket. Kocsmáros volt, hamiskás, nevetős és borívó... Övé volt a Kiss-kocsmá. Sok gyereke született, sok meghalt. A nagymamám, Örszi, legidősebb lévén, végiggondozta az összes testvérét, végigdolgozta az összes kocsmát, tette, amit kell... Mert hát... amikor az öreg Kiss jókedvében elitta a kocsmát, fogták a cókmojkukat, föl pakolták a ládát, és elmentek egy másik helyre... Zomborba Szontáról érkeztek, aztán valami csoda folytán megállapodtak. Volt egy csomó kitanorgó gyerekük is... persze... Trianon...

A nagymama egyik testvére Amerikában Zsófiból Szofi lett. Amikor az apámat a háború után eltiltották a munkától, évekig a Szofi néni

csomagjaiból éltünk (bár sok minden eltűnt belőlük, mert bizony loptak a vámon, a postán és egyebütt is, mint a szarka). Tehát ő és a többiek Detroitba mentek, ott találtak munkát, az volt az acélváros, no meg az autógyáraké... A legfiatalabb, a tizenkettedik testvér, Jóska Hollywoodba vetődött, és 1966-ban Joseph Kishként még Oscar-díjat is kapott a *Bolondok hajójáért* (egyéb-ként ötször jelölték Oscar-díjra). Szofi néninek három unokája született, Jerry, Janett (így ejtet-tük: j-vel) és Tommy; mi az ő ruháikat hordtuk, ők nekünk levelet írtak... sajnos angolul.

Nem... a nagyapám testvéreit nem tudnám felsorolni, de volt Zomborban két Mérey unoka-testvérem, Laci és Józsi, akikkel számontartottuk egymást... Most már nincsenek köztünk, hisz már én is nyolcvanon fölül vagyok... Otthon, a könyvbemutatómon majd kiugrott a szívem, amikor egyszer csak meghallottam – szépen, tisztán és magyarul –, hogy Mérey Józsefnek lesz a könyv... Ő volt a kis Józsi – pont olyan derék, jóképű, mint a Mérey fiúk általában. Azóta van már két kislány... Remélem, ők is olyan derék, szép gyerekek, és magyarul is tudnak, legalább egy kicsit...

A nagyapám tehát hazajött a Fremdből, le-szolgált két katonaidőt, meglátta Örszi bokáját a zombori Kiss-kocsmá lépcsőjénél, és... Öt gyerekek lett. Az elsőszülött Pista, ő volt az örökös, megörökölte a műhelyt meg a szerszámokat... Őt '45-ben a partizánok agyonverték (ezt a nagymamának sose mondtuk meg, de ő a lelke mélyén tudta). 43 éves volt. Pista bácsinak egy fia és egy lánya született – a lánya, az unokanővérem, Emma később, amikor már lehetett, vasakarattal kiharcolta az igazságot, 2000 körül a bíróság végre nagy nehezen kimondta, hogy nem, PISTA BÁCSI NEM VOLT HÁBORÚS BŰNÖS. Sajnos a gyerekeit a hazaárulás árnya végigkísérte iskoláztatásuk során, Pityut a zágrábi egyetemről „tanácsolták el”, Emmát a zombori gimnáziumból...

A háborús bűnösségből nekünk is kijutott; mi a második fiúnak, Antinak vagyunk a gyerekei. Az apám polgárit és kereskedelmit végzett, az amerikai Mobil Oil lerakatának a képviselőjeként dolgozott... Háromszor vitték el (ez a rémes szó annak a kornak az idiómája)... Eltiltották a mun-

kától, elvették a házunkat (másunk nem volt, a Mobil Oiltól mégsem vehettek el semmit). Partizánokat, többgyerekes családokat költöztettek be hozzánk... Kibírta... A disznófarmról felküzdötte magát a főkönyvelőségig, jogi tanácsadóként ment nyugdíjba... Ám, hogy mit tettek vele, amikor elvitte A FEKETE AUTÓ, arról soha nem beszélt... SOHA... De beleőszült, én csak galamb-őszként emlékszem rá. Gyönyörű, hófehér, dús, enyhén hullámos haja volt, és örökké fájlalta a derekát meg a térdét. 81 évesen a szíve vitte el. A harmadik fiú Gyuszi, ő mészáros lett. Az apám hazavárta, komplett mészárosműhelyt építtetett neki az udvarban... Teljesen fölszerelve a forrázó cigányteknőtől a hurkatöltőig, ám őt, amikor végzett, a háború végén Dél-Szerbiába rendelték, szokás volt ez akkor az elszakított Délvidéken, tudatosan keverték-kavarták a lakosságot. Ő onnan hozott asszonyt, gyereke nem lett. Sokáig ott éltek a nagymamánál a kisszobában. Mivel saját műhelye akkoriban nem lehetett, a vágóhídon dolgozott, onnan ment nyugdíjba. Az apám által építtetett, teljesen fölszerelt, pompás műhely lassacskán ebek harmincadjára került...

Gyuszival a nagymama anno be is fejezte volna a szüléseket, de úgy 5-6 év múlva nagy meglepetésre megszületett a negyedik gyerek, Imre. A nagymama egy kicsit szégyellte is, hogy... Sosem tudtam megérteni, mit is... Ez a nagybátyám a Kiss nagypapára ütött... Szép, magas, jóképű, tréfás, mosolygós, kedves, kedélyes, nótás, barátságos... Nagyon szerettem. Mezőgazdasági technikumot végzett. Mielőtt Gyuszi bácsi hazajött, ott élt a nagymamával és velünk. Volt nekem azonban még egy ismeretlen nagybátyám, ugyanis a nagymama – Imre után tíz évvel – 40 évesen még egyszer szült, immár ötödször. Micsoda szégyen! Meglett tehát a kis Tibi. Imre és Tibi eltartását és persze a nagymamáét az Öreg, a nagyapám a halálos ágyán az apámra bízta... A kis Tibi azonban 1940-ben, 18 évesen meghalt tüdőgyulladásban. A nagymama ezen (vagyis hogy a legkisebb gyereke, akit különben nem is nagyon akart, meghalt) sosem tudta túltenni magát.

Délutánonként mindig elmentünk a temetőbe; mindig először az „Öreghöz” és a kis „Tibihöz”, aztán az összes többi családtag jött sorra, a vé-

gén meg még egyszer... búcsúzóul ők ketten. Nagymama azt mondogatta: a Jóisten nagyon szerette az Öreget, mert nem hagyta, hogy megélje a legkisebb fia halálát. Gyuszi bácsi és Imre magas kort értek meg.

A nagymamának tehát öt fia volt és hat unokája. Pista bácsinak két gyereke született, apámnak három, Imrének egy, az hat – mi még mind tudunk, tudunk magyarul, de aztán már nem ilyen egyértelmű a dolog... Az ún. délszláv háború szétszórta bennünket. Írisz, a legfiatalabb unoka a kisfiával, Nikolával nyomtalanul eltűnt Zomborból, kis Emmus, Pista bácsi lánya a két fiával, Tiborral és Zoltánnal, szintén; a bátyja nem nősült meg, belerokkant abba a bizonyos „eltanácsolásba”, ott halt meg Zomborban magányosan a délszláv háború idején garázdálkodók prédájaként (sic!). Margit, a nővérem sehogy sem kaphatott diplomát a szabadkai képzőben, így – a ki tudja, hányadik megbuktatás után – 21 évesen átment a szivárvány alatt (így nevezte ő – talán Arany János nyomán – a maga választotta halált), a húgom és én Újvidéken tanultunk, s ott rekedtünk. A húgom két gyereke, Marijana és Saša jugoszláv, soha nem tanult meg magyarul. Én és a két fiam itt vagyunk a szent folyó mellett, ők beszélnek szerbül is, magyarul is, de a két unokámmal, Zsuzsannával és Zoltánnal az unokatestvéreik csak angolul tudnak szót érteni...

Megjegyzés: Csak most, annyi év után, amikor a Dóm téren a nagy árvíz emlékére az ÖREG HARANG szavát hallgattam... most jöttem rá, hogy az Öreg a nagymamám szóhasználatában nem kort, hanem nagyságot, megbízhatóságot, biztonságot jelentett. Az értelmező szótár is megemlíti ezt a jelentését.

Az anyai ág

Az anyám sváb volt, Donauschwabe, Dunabökényben (Bukin, Mladenovo) született. Édesanyja tíz gyereket szült, de csak hat maradt életben: Appolónia (Aplón), Jakob (Jaksi), Maria (Mariska), Susanna (Zsuzska), Nikolaus (Miklós) és Katarina, Käte (Katalin). Az anyám a testvéreiről mindig a magyar nevükön beszélt, mivel vagy Kalocsára, vagy Bajára jártak tanulni, állítólag hajó

vitte föl őket a Dunán. A sváb nagyszüleimet nem ismertem, a nagyapát – szerencsére – idejekorán elvitte a szíve, ám a nagymamával nem bánt ilyen kegyesen az élet, a járeki lágerben halt meg. Mélyen hívő lélek volt, amikor a többiek szekérré, mi egymásra pakolták a cókókjukat, és elindultak Bécs felé, ő azt mondta, nem megy sehova, ő nem bántott senkit, nem vétett senki ellen sem, ki bántaná őt és a két unokáját. Bántották!

Az első gyerek, Aplón néni, Kalocsán járt iskolába, utóbb Újvidéken matematikatanárként dolgozott, a hideg napok idején – hogy, hogy nem – a jég alá lőtték a magyarok. A második, Jaksi bácsi, Baján szemináriumba járt, de mivel gyengénlátó lett, abba kellett hagynia, hazament Bukinba parasztnak. Őt gyereke közül négy maradt meg. A háború kitörésekor, mivel idős volt, munkaszolgálatosként Németországba vitték, így túlélte. A két itt maradt fiát (mint Volksdeutschert) természetesen besorozták; a fiatalabb, Nikolaus, Klaus, alig 19 évesen, már a harmadik (!) napon elesett az orosz fronton, talán egy tömegsírban nyugszik. Az idősebb fiú, Georg (Jurkili – 24 éves) orosz fogságba esett, a háború után leukémiásan nagy nehezen „hazakerült” Németországba, és nagyon gyorsan meghalt – az apjuk, az öreg Jaksi meg kilépett az életből, ez már sok volt neki. A két lánya, a 21 éves Magdalena (Léni, Lenka) és a 9 éves Elisabeth (Liesl, Lízi) a nagymamával maradt.

A háború vége felé megjelentek Bukinban a partizánok, az egész falut kiürítették, őket is kiűzték a házukból... A nagymamát (hisz használhatatlan öreg volt) Járekra vitték, ott meg is halt, remélem, nem szenvedett sokat. A legfiatalabb unokájának, a húgomnak a megszületését, 1945¹ márciusát nem érte meg. 71 éves volt. A két lányt (mint már mondtam: 21 és 9 évesek) a gakovói (Gádor) munkatáborba hurcolták... Itt két évet töltöttek. Kettőt! Amikor kiszivárgott, hogy föl fogják számolni a lágert, mert közelednek az oroszok, az apám és Franc bácsi (róla később szólok) összekaparták a lányoknak a „szabadulási” tarifát, a gyóntató pap becsempészte nekik, ők a júdáspénzt odaadták az őrt álló partizánnak (aki hogy magát mentse, kétszer a levegőbe lőtt), és a sínek mentén – mindig csak éjjel – észak felé osonva-botorkálva-vánszorogva elvergődtek

a határig. Az ott élő szállási magyarok nagy titokban gondjaikba vették őket (ti. őket is szigorúan megfigyelték), a fészkerben helyet adtak, enni adtak, MÁS ruhát adtak, fölrakták őket a vonatra, a vasutasok pedig eljuttatták Bécsbe.

Jaksi után született Mariska, majd Zsuzska. Mindkettő Kalocsán tanult, és tanítónő lett. Mariska néni élete valóságos rémregény, kálváriájára később térnék ki. Szerencsére nem voltak gyermekei, amikor megengedték, kivándorolt Németországba, mert nem akart a testet öltött gyűlölet országában meghalni. Zsuzska néni rőföskereskedő férjével, Jani bácsival és két gyerekükkel jókor nekiindult... Szekéren kijutott Bécsbe, ott a Vöröskereszt segítségével találkozott a többiekkel. Menekültek lettek. A család egy részét a Pfalzba, Ludwigshafen közelébe telepítették, a BASF mindenkint alkalmazott. A többiek Bajorországba kerültek. Zsuzska néni öregkorára (bátyjához hasonlóan) gyengénlátó lett, szinte vak...

Minden kint élő rokonunkkal megismerkedtem, több nyarat töltöttem náluk, velük. A fiatalok gyökeret vertek, megházasodtak, férjhez mentek, gyerekeik, unokáik születtek. A két, lágerből szabadult lány (Lenka akkor már férjnél volt) Bajorországban jóvátételként csodálatos fenyőerdőt és elég nagy termőföldet kapott (a többiek az ő javukra lemondtak a rájuk eső részről). Alföldiek lévén az erdővel nem tudtak mit kezdeni, a föld pedig inkább követ és krumplit termett. Búzát semmiképp, kukoricát alig, rozst inkább. Látam; arattam velük rozst, kaszáltunk hajnalban a hegyoldalban, fordítottuk a szénát, dobáltuk föl a traktor vontatta pótkocsira... Rengeteg krumplit szedtem, azzal hizlalták a disznókat... Új birtokuk határát derékig érő kőkerítés szegte, azokból a kövekből emelték, amelyeket a föld évről évre kifordított magából. Minden tavaszt kögyűjtéssel kezdtek. Adtak nekik egy nagyon lejtős hegyoldalt is, ahol csak lóval tudtak dolgozni, traktorral képtelenség volt fölkapaszkodni, ezért a négy tehénnel kívül egy lovat is tartottak. Ezen a lejtőn mutatta meg nekem Lenka a bábakalácsot, a csodálatos növényt, amely a szirmai a napsugár érintésére tárja ki... Egy érdekes régi házba költöztették őket, ahol egy tető alatt volt minden, egy sorban; először a konyha, utána egy folyosón az istálló, a budi, majd a lakórész. Az udvaron disznóól, hűvös kamra a tejnek, fáskamra szénapad-

lással, fészter és egy fura konyha hatalmas üsttel, amelyben a krumplit főzték a disznóknak... Ket-tejükkel nagyon jól összebarátkoztam, Lisi meg köztem alig van (volt) korkülönbség. Lenkának, az idősebbnek nem lett gyereke, korán ('74-75 táján) elvitte a rák. A fiatalabb lány a BASF meg a munkalehetőség miatt a Rajnához költözött, ki-tanulta a gép- és gyorsírást, titkárnőként dolgo-zott, két gyereke és három unokája lett.

Hátravan még a kisebbik fiú, Miklós. Ő állat-orvosnak tanult, eleinte Bécsben bohémkodott, majd Zágrábban. Ott végzett, és Belgrádban a szerb hadseregnél dolgozott... Hogyan került ki, nem tudom, megnősült, gyereke nem lett, de talál-kozott a többiekkel, így lényegében együtt voltak.

1910-ben született a legkisebb gyermek, az anyám. Négy elemi végzett otthon, a faluban sváb-
bul, utána jött a bökkenő. Mit, hogyan tanuljon? Nem tudott szerbül. Két évre Újvidékre adták nyel-
vet tanulni egy nagypolgári, nagyszerb érzelmű új-
ságírócsaládba, amelynek jól jött a Dunán szekér-
számra szállított sváb búza... (anyám elmondása²).
Ezután elment Belgrádba, a királynő által alapított
bennlakásos kézimunka-iskolába, amely egyéb-
ként zárda is volt. Itt végzett; tanítónőként Fehér-
templomban, majd Palánkán dolgozott, 1937-ben
onnan vitte feleségül az apám Zomborba.

Az anyám szerint azelőtt ők nagyon gazdagok
voltak, nagyon sok földjük, szőlőjük, egyebük volt,
de a menekültek, az elűzöttek, a kilakoltatottak, a
ne adj' isten hazaáruló háborús bűnösök vagy-
nát, földjét, házat, mindenét elkönfiskálták (ez is
a kor gyakori szava és szokványos ténye), a neki
meghagyott, ún. kismaximumot pedig be kellett
adnia a „zadrugába”. Ott veszett?... Tulajdonkép-
pen nem tudom, mi lett vele. Nem volt jó ilyesmi-
ről beszélni... Boldogok voltunk, hogy az anyám a
városban „szépen elkallódott”. Velünk (és mással
sem) soha, de soha nem beszélt németül. Még a
házi feladatokat sem volt hajlandó megnézni vagy
kijavítani... És: soha nem illeszkedett be a környe-
zetébe, mert az újvidéki, majd belgrádi „nagyvá-
ros” és a királyi iskola „elit” szokásai nem nagyon
illettek a zombori szíjgyártócsalád életmódjához.
Neki Zombor örökké csak poros kisváros maradt.
Nem is szerette. Az apám, hogy a kedvébe járjon,
átalakította az egész házat, eltüntette a gangot,
automata vízpumpát szereltetett föl, fürdőszobát,
angolvécét építtetett, a konyhába folyóvizet veze-

tett be, s a két kiskorú öccsét meg a nagymamát
leköltöztette egy kétszoba-konyhás udvari lakásba.
Igaz, hogy azt külön nekik, újonnan építtette, de ak-
kor is... Ezzel kapcsolatban nekem valami méltány-
talanság rémlik, bár soha nem beszéltünk róla...

*Én a nagymamától tanultam meg a Miatyán-
kot... Nem tudom, hány elemi járhatott a nagy-
mama, de amikor nem volt tennivalója a ház
körüli, órák hosszat olvasott föl nekem a kályha
mellett, én a sámlin kuporogtam, és a térdére
könyökölve hallgattam A három tányértalpú test-
őrt, a Münchhausen bárót, Vernét, May Károlyt,
a Huckleberry Finnt, a Robinsont, A dzsungel
könyvét, a Szentek életét, a Toldit... Olvastunk mi
mindent, az Áller Képes Családi Lapját, a Hitéle-
tet, a Gyermevilágot, a bekötött Új Időket... Az
anyám akkoriban nem dolgozott... Egyszerűen,
simán és szimplán „naccsága” volt...*

...ÉS LÁM, MILYEN AZ EMBER!!!

Az unokanővérem, a Gakovót 9-10 évesen
megjárt Lízi, a 80. születésnapjára azt kapta
ajándékba, hogy a fia és az unokája elhozták
a RÉGI HAZÁBA (alte Heimat), hogy még egy-
szer megnézze a szülői házat Bukinban. A ház
megvolt, megvan, áll, de a falu teljes lakossága
kicserélődött, egy árva sváb sem maradt ott, a
nagyapa sírját földülták, a sírkövet ellopták (mi-
lyen ember lop sírkövet?!)... A házukban lakók-
kal nem nagyon tudtak szót érteni... Lízi akkor
– ennek 4-5 éve – meglátogatott bennünket is,
de azokról az időkről nem akart beszélni. Azt
mondta, nem emlékszik (nyolcvanéves volt ak-
kor, mint én most), csak arra, hogy amikor kato-
nák jöttek (hetenként legalább egyszer), hogy a
tishti bordély (!) számára lányokat válogassanak,
őt Lenka mindig elbújtatta.

Ezen a néhány évvel ezelőtti találkozásunkon
megéltem, hogy ő meg én németül beszélgettünk,
de az ő gyerekei meg az én gyerekeim angolul.

Most pedig a rémregény Mariska néniről, az
anyám másik nővéréről... Az esetleges kételke-
dők miatt megjegyzem, hogy igaz. Az első szótól
az utolsóig. Annyi idő után mi értelme volna most
a csúsztatásnak.

Mariska néni egy horvát állatorvoshoz ment férjhez, aki Karađorđevón, a pusztán dolgozott. Jómódban éltek, hozzánk képest nagy jómódban, hisz Karađorđevo királyi birtok volt... Franc, vagyis Frányó bácsi segítette az apámnak össze-szedni a pénzt Lenka és Lízi kiváltásához, sok-szor hozott nekünk egy-két zsák búzát, ezt-azt, persze titokban. Rengeteg gyógyszert, fertőtlenítőt, miegymást szerzett a partizánoknak is... Mi, gyerekek sok időt töltöttünk náluk a pusztán, ott bőven volt mit ennünk; rémlik egy csodás, árnyas, nagy park; hatalmas gesztenyefákra, kényelmes kerti padokra emlékszem... Franc bácsi szivarjának szagára... Szorgalmasan gyűjtöttem a szivardobozokat... Volt ménes is, meg jégve-rem, meg óriási jég szekrény, meg vaj... De egyre rosszabbak lettek a viszonyok... Emlékszem, amikor Franc bácsi utoljára nálunk járt, az alsó-karja be volt kötve... Valaki gyűjtogatott náluk, oltás közben (!) sebesült, sérült meg... A karján átvért a kötés. Ne haragudjatok, mondta, most már csak ennyit tudtam hozni... alighanem utoljára... valami készül... készül...

Készült is!

Egy este – csak úgy – rájuk törtek, egy szál hálórúhában elhurcolták őket... Amikor betuszkolták az autóba, Mariska néni meghallotta, ahogy visszaszólt a „főnök”: ne zárjátok be az ajtót! Franc bácsit szabotázs vádjával kihallgatás közben simán agyonverték³ (1947!⁴). Utóbb azt állították, és ezt írták a vádiratba is, hogy egy óvatlan pillanatban ciánkálit vett be... CIÁNKÁ-LIT!... Olyan átlátszó!!! Mariska nénit, úgy, egy szál hálóingben, Požarevacra vitték, és kollaboráció vádjával hat év börtönre ítélték. Az idő múlt... Közbelépett az állatorvosi kamara, Franc bácsit posztumusz ártatlannak minősítették, rehabilitálták. Időközben a házukat TERMÉSZETESSEN teljesen kirabolták... Mariska néni semmit sem kapott vissza, de elengedtek neki két évet. (Annak az ügyvédnek a várószobájában, aki a két év kegyelmet kieszközölte neki, fölismerte az egyik festményüket a pusztáról.⁵) Požarevacon a négy év alatt kétszer majdnem elvérzett, azt mondta, vérömlése volt... Máig sem tudom, mit

értett ezen. Hogy az apám AKKOR hogyan, honnan szerzett injekciót, és milyet, nem tudom, hisz Franc bácsi már nem volt... És... Mariska néni túlélte... Megtanult sötétben kötni, horgolni... Az uborkát héjastul ette, a cigarettát körömig szívta... Mikuláskor szabadult; egy szál furcsa, fekete ruhában érkezett hozzánk, hóna alatt a papírjaival. Nyugdíjat sosem kaphatott, és soha nem volt szabad visszamennie a pusztára. Csak a Jóisten tudja, miből élt, mi mindent dolgozott titokban. Eleinte nálunk lakott, de miután az anyám mindenáron kosztosokat akart tartani, talált magának egy albérleti szobát, és mihelyt lehetett (1970 körül), kiment Németországba. Aggok házában halt meg.⁶

Egy szörnyű emlék: Mariska néni hosszas utánajárás, győzködés, lefizetések után nagy nehezen megtudta, hogy Franc bácsi Topolyán van eltemetve. Én kísértem el. Sokáig kerestük a sírját, végül bementünk a temetőcsőszhöz. A karađorđevói állatorvos után kérdezősködtünk. Ő akkor részletesen elmondta: igen, emlékszik... Ott van a fal mellett, sírhant nincs, de a falon van egy omlás, oda ő egy keresztet karcolt be, és kihajtott egy kis jegenye... Alig tudták odavonszolni a zsákot (zsák!), csupa „sár” (?) volt, nyaklott jobbra-balra... Nem volt annak az embernek egy ép csontja sem... Megtiltották, de ők megnézték. Mariska néni egy könnyet sem ejtett, csak hangtalanul összeesett... Engem meg kiküldtek.

Nem maradt benne gyűlölet, keserűség, csak valami furcsa csend és fájó emlékezés, kínzó vágyakozás a ménes, a pusztá, a park, a cséza és Franc bácsi után...

Amikor rá gondolok, mindig eszembe jut, ahogy a nagy Petőfi-kötetből sorról sorra magyarázza nekem a Sári nénit... Még most is a fülembe cseng, ahogy el-elakad a hangja: „Sári néni, hej, mikor kendet még / Sáríkámnak, hűgomnak nevezték!”

2023. február 25-én, a kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapján

Jegyzetek

¹ Ez az évszám az idő meghatározása miatt fontos. A húgom 1945. március 29-én született.

² A nevüket is tudom, de nem írom le, ismert család.

³ Bárkinek elmondtam, nem hitte el. Ovo nije istina, lažeš, MOJ NAROD TAKO NEŠTO NE RADI.

⁴ Lísi adata

⁵ Az ő nevét is tudom, ismert zombori ügyvéd volt.

⁶ Mariska néniről részletesebben a *Vaníliafagyalt* c. novellában írtam, amely a *Gyertyaláng* c. kötetben jelent meg.